

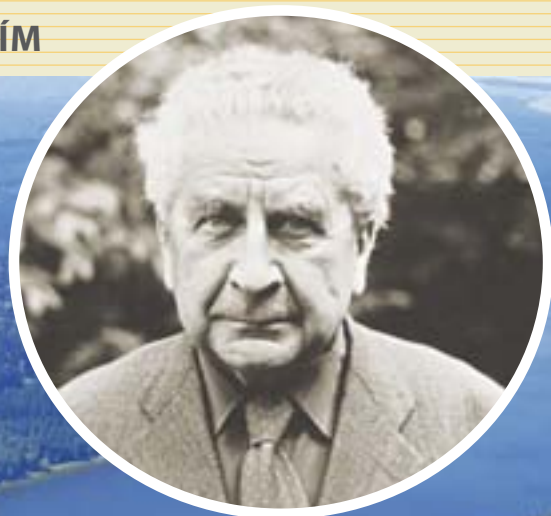
Milan Švihálek

 GRADA

STAVITEL PŘEHRAD

PUTOVÁNÍ LEGENDÁRNÍHO
MORAVSKÉHO VODOHOSPODÁŘE
JANA ČERMÁKA 20. STOLETÍM

TEN TECHNICKÁ
ELITA
NÁRODA

Milan Švihálek

STAVITEL PŘEHRAD

*Putování legendárního
moravského vodohospodáře
Jana Čermáka 20. stoletím*

Grada Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Milan Švihálek

Stavitel přehrad

Putování legendárního moravského
vodohospodáře Jana Čermáka 20. stoletím

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE

Vydala Grada Publishing, a. s.
U Průhonu 22, Praha 7
obchod@grada.cz, **www.grada.cz**
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
jako svou 5026. publikaci

Odpovědná redaktorka Jitka Koudelná
Grafická úprava a sazba Ondřej Huleš
Počet stran 136
První vydání, Praha 2013
Výtiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

© Grada Publishing, a.s., 2013

*Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami
nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.*

ISBN 978-80-247-4465-0

ELEKTRONICKÁ PUBLIKACE

ISBN 978-80-247-8025-2 (ve formátu PDF)
ISBN 978-80-247-8033-7 (ve formátu EPUB)

OBSAH

ÚVOD	9
KAPITOLA I. – NA SVĚT	11
<i>SVĚT VODY</i>	19
KAPITOLA II. – ZAČÍNÁ VÁLKA	23
<i>VODA A VÁLKA</i>	31
KAPITOLA III. – JAK SE RODÍ VODOHOSPODÁŘ	35
<i>KUŘAVKA</i>	43
KAPITOLA IV. – STUDIA	47
<i>PŘEHRADA SEDLICE</i>	55
KAPITOLA V. – ZA CHLEBEM	57
<i>VRA NOVSKÁ PŘEHRADA</i>	66
KAPITOLA VI. – OSTRAVSKÉ ZAČÁTKY	68
<i>PŘEHRADA PASTVINY</i>	77
KAPITOLA VII. – PROTEKTORÁT	80
<i>PŘEHRADA HORNÍ BEČVA</i>	89
KAPITOLA VIII. – PŘEVŘÁCENÝ SVĚT	92
<i>PŘEHRADA ŠTĚCHOVICE</i>	97
KAPITOLA IX. – NA KRUŽBERKU	100
<i>PŘEHRADA KRUŽBERK</i>	111
KAPITOLA X. – HISTORIE ŽERMANICKÉ PŘEHRADY	115
<i>PŘEHRADA ŽERMANICE</i>	123
ZÁVĚR	125
SYNOVSKÉ SLOVO	126
DOSLOV	130
LITERATURA	133

Povodí Odry
státní podnik

PŘEDMĚT ČINNOSTI

- správa a údržba významných a určených drobných **vodních toků** včetně toků hraničních
- provozování a údržba **vodních děl**
- zjišťování a hodnocení stavu **povrchových a podzemních vod**
- **investiční činnost** včetně protipovodňových opatření
- sledování stavu a péče o **koryta vodních toků** a pobřežních pozemků, příprava a zajišťování jejich úprav
- řízení a ovlivňování **hospodaření s vodou** v rámci vodohospodářské soustavy v povodí Odry podle komplexního manipulačního řádu

NABÍZENÉ SLUŽBY

- rozbory jakosti vody
- prodej ryb

Varenská 49, 701 26 Ostrava
tel.: 596 657 111, fax: 596 638 428, info@pod.cz

www.pod.cz

PODĚKOVÁNÍ

Tato kniha by nevznikla bez pomoci synů ing. dr. tech. Jana Čermáka – prof. ing. Tomáše Čermáka, CSc. Dr.h.c. a ing. Jana Čermáka, DrSc., kteří mi ochotně zapůjčili paměti svého otce a s porozuměním sledovali postup mé práce. Chci také poděkovat ing. Čestmíru Vlčkovi, technickému náměstkovi podniku Povodí Odry, bez jehož podpory by kniha rovněž nevznikla. Za odborné konzultace, cenné rady, věcné připomínky a profesionální přečtení rukopisu děkuji prof. ing. Vojtěchu Brožovi, DrSc. z Prahy, ing. Otto Horskému, CSc. z Brna a ing. Otto Broschovi z Ostravy. Mé díky za nezištné zapůjčení ilustračních fotografií patří PhDr. Libuši Pokorné a Evě Hladké z Oblastního muzea v Mostě, Michaele Nejedlé z archivu České televize Ostrava, Pavlu Vinklátovi z libereckého nakladatelství Knihy555, ing. Jindřichovi Břečkovi z Povodí Ohře, ing. Ladislavu Mertovi z Povodí Labe, Bc. Michaele Pohůnkové z Povodí Vltavy a dr. ing. Antonínu Tůmovi z Povodí Moravy. Pracovníkům tiskárny Kleinwächter ve Frýdku-Místku chci poděkovat za technickou úpravu podstatné části obrazové dokumentace. Mé díky patří konečně i Mgr. Jitce Koudelné za závěrečnou korekturu.

Milan Švihálek

ÚVOD

Lidé si odjakživa kladli otázku, co je vlastně základem života. Vzduch, který živočichové potřebují k dýchání? Potrava, bez níž nemohou živé bytosti existovat? Sluneční svit, který živočichům poskytuje možnost růstu? To vše je jistě potřeba. Ale básník základní životní podmínku formuloval jinak: počátkem všech věcí je voda, z vody je vše a do vody se vše vrátí. Z vody život povstal, takže vodě poděkujeme za to, že jsme.

Voda je nejrozšířenější látkou na světě. Všude je jí tolik, že se zdá zbytečné s ní šetřit. Je obyčejnější než cokoli jiného. A přece kdykoli voda chybí, znamená to konec života. Po tisíciletí se zdálo, že se lidé nemusí o vodu starat. Vždyť byla na Zemi vždy a vždy tu bude. Dnes se ale zdá, že toto tvrzení přestává odpovídat pravdě. Může přijít den, kdy všechno naše zlato nepostačí k tomu, abychom pro lidstvo zajistili dostatek životodárné tekutiny. Prvními průkopníky usilovného zápasu o vodní zdroje byli už před mnoha staletími stavitelé rybníků, hrází a umělých kanálů. Díky jejich úsilí a práci se povolání vodohospodáře lidem odjakživa jevílo stejně významné, jako povolání lékařské, učitelské, duchovní či vědecké. Takovým vodohospodářem, který svůj život věnoval službě veřejnosti, byl legendární stavitel a projektant přehrad ing. dr. Jan Čermák, jehož životním osudem se stala péče o vodu v podstatné části Moravy.

Jan Čermák se narodil na samém počátku 20. století a cele se oddal stavbě vodních děl. Po druhé světové válce mu byl svěřen úkol zajistit dostatečné množství pitné a užitkové vody pro horečně se rozvíjející průmyslovou aglomeraci Ostravska a pro stále hustší osídlení této oblasti. Měl pro to všechny předpoklady – hluboké znalosti, dlouholetou praxi, potřebné zkušenosti i odpovídající vzdělání. Jen jeho kádrový profil (jak se tehdy říkalo) nepatřil podle názorů režimu k nejlepším. Vždyť Janův otec JUDr. Jan Čermák pocházel z významné stavovské rodiny. Byl schopným ovocnářem, který dokázal pilnou prací proměnit velkou část jižní Moravy v kvetoucí sad. Rozšířením pěstování meruněk v okolí Židlochovic a Ivančic si doslova vybudoval pěstitelský pomník. Díky poctivé práci zbohatl a stal se ve městě váženou osobou, byl dokonce zvolen starostou a lidé si ho vážili jako obětavého činovníka Sokola.

Životní osudy jeho syna Jana byly neméně pestré. Svých vodohospodářských úkolů se zhostil s velkým nasazením jako pracovitý, odpovědný muž. Jeho zásluhou má Ostravsko dodnes dostatečné zásoby jedné z nejkvalitnějších užitkových a pitných vod v zemi. Nadřízeným, kteří mu po válce svěřili významný vodohospodářský úkol, nezbývalo, než pominout jeho „nevhodný“ původ a respektovat jeho erudici a odborné znalosti, neboť ing.dr.Jan Čermák stavěl vždy nad „otázky třídní“ zájmy profese.

Měl bohatý život plný barvitých zážitků, nečekaných zvrátů a pestrých příhod. Na sklonku života se rozhodl svěřit své vzpomínky papíru. Vznikly čtyři knihy strojopisů popisující pozoruhodný život člověka, jenž si byl vždy vědom svého životního úkolu. Jan Čermák vytvořil svým životním příběhem jakousi ságu o vodě a o jejím podivuhodném kouzlu. Díky skvělé paměti, neobyčejnému smyslu pro detail, nepochybnému vypravěčskému talentu, v němž se odráží dnes už málo vídané klasické vzdělání, a v neposlední řadě i díky nezdolnému životnímu optimismu se jeho vzpomínky staly ideálním podkladem pro tuto knihu. Autor děkuje rodině ing. dr. Jana Čermáka za důvěru, s níž mu byla svěřena soukromá autobiografie jednoho z nejvýznamnějších českých vodohospodářů a stavitelů přehrad 20. století.

KAPITOLA I. NA SVĚT

Muž, jehož život osudově poznamenalo kouzlo vodního živlu a bez něhož by dnes velká část moravského regionu strádala nedostatkem vody, přišel na svět na samém počátku 20. století. Svým rodičům se narodil 6. února 1903 jako jakýsi náhradník svého předtím zemřelého bratra stejného jména. Do chlapeckého věku dospěl jako dítě třetí poté, co rodičům přinesly radost již dvě jeho starší sestry.

„Ačkoli bylo mamince při mém narození 35 let a tatínkovi dokonce 47, měli dost životního optimismu a byli prosti pověřivosti, když mně dali po tak krátkém čase po ztrátě Jeníčka stejné jméno. Snad také pomohlo datum narození, neboť bylo v rodině zvykem dávat jména podle patrona rodného dne nebo jeho sousedů v kalendáři. A nejbližším datem k 6. únoru, dnu mého narození, zasvěceným některému z mužských svatých, byl v někdejší kalendáři 27. leden – svátek Jana Zlatoústého.“

Jendova maminka se dlouho nemohla zbavit lítosti, kdykoli vzpomínala na zemřelého syna, kterému říkala něžně „Jeníček“. Pro přeživšího bratra (nazývaného tvrději „Jeníkem“) byla někdejší Jeníčková existence dlouho čímsi tajemným. „Vzpomínám na malý polštářek, atlasový, krajkou obroubený, který býval na mramorové psýše v salónu a o němž se nám posledňátkům říkalo, že ho měl Jeníček pod hlavou. Byl plněný pískem a tuze tvrdý a těžký. Často jsem nad ním dumával, jak to, že ho měl pod hlavou a nedali mu ho do hrobu. Byl jediným předmětem, který mne spojoval s neznámým, tajemným, do záhrobí odešlým bratříčkem, na kterého jsem se neodvážil ptát, protože maminku to hned rozboleštilo až k špatně zadržovaným slzám.“

Úřední křestní list byl budoucímu staviteli přehrad předán až v jedenácti letech, 14. července 1914, těsně před začátkem 1. světové války, tedy na sklonku starého Rakousko-Uherska a dlouhého pokojného období, které se ovšem díky všeobecné rozhdanosti evropských národů příliš klidným nejevilo. „Mám v živé vzpomínce, jak jsem si pro ten slavný ‚rodný a křestný list‘ šel na faru s dvěma stříbrnými korunami, což byla tehdy v klukovských očích obrovská suma, za kterou se dalo stokrát jít ke staré Kašparovce pro cukroví s bohatým výběrem sortimentu, od cucacích špalků přes makové cihly a pendreky, měřené na decimetry, až po kremrole, za něž se ovšem platilo přiměřeně více, totiž dva krejcarey. Bylo mi těch korun líto, protože jsem neměl ani

potuchy, jaký cenný papír jsem za ně získal. Ten zažloutlý křestní list mě provází už dlouhé desítky let, často vyžadován, předkládán, zkoumán i jako dokument kádrový, protože nesporně dosvědčuje, že vlastně v tom novém řádu nemám co hledat.“

Zvláštní kus papíru! Ani ten dědeček z otcovy strany nebyl v křestním listě Jeníka Čermáka uveden jako řadový, prostý člověk, ale jako „bohatý“ chalupník, protože si opravdu mohl za svou práci koupit domek o jednom pokoji a kuchyňce, neboť byl vaříčem cukru v cukrovaru, s platem jedné zlatky denně.

„Poprvé jsem ten dokument potřeboval pro přijímací zkoušku do gymnázia, takže uvedené datum předchází o čtyři dny tvrdou zkoušku, kdy poprvé byl člověk tak tuze sám. Podruhé, když jsem maturoval, potřetí, když jsem vstupoval na techniku, a potom to šlo už z jakési setrvačné šablony: při každé žádosti o stipendium, o přijetí do služeb, při vydání cestovního pasu, zbrojního pasu, řidičského průkazu, protektorátní ‚kennkarty‘ atd., až do nové doby, kdy jsem získal v obecné přesné státní registraci občanský průkaz s číslem. Od té doby může tedy tento křehký kus papíru odpočívat v deskách. Jeho jizvy se tím však nezhojí, ani různá čísla a poznámky nezmizí.“

Pro kariéru osobnosti, která bude v budoucnu pověřována významnými úkoly státního významu, nepostrádá ovšem dokument zajímavosti. Mimo jiné je v něm třeba i razítkový záznam, že „zaznamenaný zrozenec oznámil dne 19. května 1926 u městské rady v Brně své vystoupení z církve římsko-katolické“, kterážto úřední poznámka je nepochybně dokladem jeho duševního zdraví a současně potvrzuje jeho zatvrzelou celoživotní plavbu proti proudu. Při každém zkoumání mnohokrát předkládaného papíru, poslepovaného a popsaného vybledlým inkoustem, vrtalo Jeníkovi hlavou, jak se mohlo stát, že nebyl pokřtěn hned po narození, ale až 9. března, o třicet dnů později? Vždy litoval, že se nikdy nedoví, proč tomu tak bylo. Všichni, kteří o tom mohli něco vědět, odešli.

„Byl jsem nemocný, nebo byla nemocná maminka? Proč jsem v pohanství tak dlouho pobýval? Vidím-li pak, že mě křtil pan farář Alois Vojanec, který mně tak málo připomínal pokorného sluhu Páně, ani se nedivím, že to se mnou tak dopadlo. Nebo oddalování křtu souviselo předurčivě s tím, že vodu nepijí? Ale zase říkají, že jsem jí posedlý. Kdo ví, jak to tehdy vlastně bylo?“

V rodině se traduje, že nový přírůstek do rodiny nebyl vítán nejen křestní vodou, ale ani alkoholem. Kmotrou byla totiž babička, která byla zapřísáhlou abstinentkou a mnoho nepil ani strýc Anton Jeřábek, který měl sice malý vinohrad, ale mokem z něho vždy častoval spíš své přátele než vlastní hrdlo. Novorozenec ale nepřišel zkrátka. Na cestu životem byl obdarován dvěma rakouskými dukáty a navíc losem prodávaným tehdy ve prospěch výstavby budapeštské baziliky. Mnohem později, ve dvacátých letech, byla loterie tažena, ale Jeník – tehdy už gymnazista – nevyhrál nic. „Nemám žádného uspokojení z toho, že bazilika byla postavena za mého přispění, protože se mi vůbec nelíbí a celkem jsem litoval, že nevezala za války za své,“ prohlásil Jan jako už skoro dospělý muž v roce 1921.

Je samozřejmé, že si malý Jeník na nic z toho, co souvisí s jeho narozením, nevzpomíná. Rodinná tradice však uvádí, že klučinovi na svět pomáhala jistá paní Tošnarová,

*Babička, rodiče
a starší sourozenci
Jana Čermáka (1909)*

„...vzhledná žena laskavého úsměvu, majitelka domu čp. 284, jehož zkáza při stavbě nábřežní zdi řeky Svratky byla vlastně nepřímou příčinou, že jsem se stal vodohospodářským inženýrem, jak bude na svém místě pověděno.“

PRVNÍ DĚTSKÉ VZPOMÍNKY

Později už vzpomínky vystupují ostřeji. Na prvního psa, který byl součástí Čermákovy rodiny, rezavého chundelatého ovčáka jménem Trik, na kterého děti volávaly nepřiliš slušně „Dreku“. Na vinobraní, která vždy končila malým ohňostrojem odpalovaným z pavlače Jeníkovým tatínkem. Na rozměrnou houpačku, kterou mohla obsadit celá početná Čermákovcova rodina. Na oslíky Julia a Roberta, které tatínek pojmenoval po židlochovických fabrikátech, germanizátorech malého českého člověka. Na sánskou kozu, nový přírůstek do rodiny, který zakoupila maminka, protože věřila, že kozí mléko je pro děti zdravé, ale které se tatínek marně pokoušel dostat z vemene. Na kolovrátek s tančícími panenkami za sklem nebo na cestovní válečkový ariston s pěti písničkami, milý a nerozbitný ve vykládané skřínce, který

potěšil, i když už ostatní omrzeli, na mnohé zasloužené výprasky, které kupodivu za všechny dětské nezbednosti rázně rozdávala spíše maminka než tatínek...

„Maminka byla opravdu přísná a tatínek se jí za nás trochu bál. Užil jsem si jejích důtek hodně a vlastně se mi zdálo, že jsem řezán stále. Jsem ale vděčný svým rodičům, že prošlým výpraskem byla vina dokonale smazána a nebyly už žádné rekriminace. Troufám si tvrdit, že tatínek měl přes prožitý úlek a strach z maminky dokonce jakési uspokojení. Nebylo už o našich proviněních ani slovo. Ano, byl to dobrý vychovatel.“

Stalo se, že cukrář Půda, český živnostník na německém židlochovickém náměstí, dával Jeníkovi na dluh různé sladkosti za pouhé ujištění, že „to tatínek zaplatí“. Děti to občas dělají ve víře, že se věc neprozradí. Když ale dluh narostl do povážlivé výše, zmínil se cukrář panu Čermákovi, jakého má vypočítavého synáčka. „Výprask nebyl, nýbrž musil jsem jít k panu Půdovi zaplatit a odprosít, že jsem tam chodil bez tatínkova vědomí. Byla to krušná cesta, během níž mi všechno zhořklo v ústech, a nevzal jsem pak už od pana cukráře ani kousek, který mně byl nabízen s milým úsměvem. Stejně to dopadlo, když jsem kdysi za návštěvy u Kunderů, sousední dělnické rodiny, snědl vdolek, smažený bez omastku na plotně, což byla pochoutka, kterou jsem z domova neznal. Tu však byl i nářez, protože to byli chudí lidé, a musil jsem jim zanést sklenici zavařovaných merunek a odprosít je, že jsem vdolek přijal.“

Jak je vidět, výchovné metody se tehdy trochu lišily od dnešních, jistě i proto, že vztahy mezi dobovými sociálními vrstvami byly jiné. Tvrdý přístup k dětem byl ovšem samozřejmou součástí života. Vše se měřilo jiným metrem a i čas jako by ubíhal pomaleji. Možná to souviselo s tím, že jakákoli práce, včetně trestání, byla konána se vši důkladností. Když se třeba něco stavělo, trvalo to léta. Například řeku Sázavu nedaleko Jeníkova bydliště regulovali skoro čtyři roky. Malý kluk, který si o prázdninách hrál na křovisky zarostlém břehu a zvědavě pokukoval po dělnících, nemohl tušit, že vodohospodářské činnosti zasvětil celý život. Bylo mu tehdy sotva šest let, ale na živý pracovní ruch na říční náplavě nikdy nezapomene.

„Bylo tam plno Taliánů, Slovinců a barabů, jak už ti tažní ptáci kolem vody bývali, a stavbu vedl nějaký inženýr Bažant. Menší, soustředěného obličej, ukázněný, s kartáčkem pod nosem, tedy zcela odlišný od mužů, které jsem znal. Jednou na loučce v kopcích, kde jsme měli lavici mezi smrčky k odpočinku, se utábořila celá jeho rodina s dětmi i babičkou. Byl to první inženýr, kterého jsem v životě poznal. Všelijakých doktorů práv, medicíny, teologie a filozofie jsem potkal hodně, inženýra však žádného. Tento byl i sokolem, cvičil jako každý jiný prostý sokol na veřejném vystoupení pod vedením stolařského pomocníka a snažil se nezůstat za nimi ve výkonu. Můj tatínek a někteří příbuzní byli také sokolové, avšak nedovedl jsem si je představit na hrazdě s veletoci, na bradlech či na koni. Měl jsem takové dumání z toho rozporu a velmi se mi zamlouvalo, že je ta rovnost mezi lidmi, kdežto u nás přece jen se zachovával, hlavně maminčinou zásluhou, jakýsi odstup, daný nikoliv snad majetkem, spíše trochu odlišným způsobem života. Byli jsme oddělováni, abychom se snad nepokazili. No, život nám dal sice zabrat, ale tu odlišnost jsme si jaksi

proti vůli drželi. Inženýr Bažant se stal po dvaceti letech řízením osudu mým šéfem v přehradách, než odešel na vysokou školu technickou v Brně, a po dalších 20 letech byl mým spolupracovníkem při projektování přehrady u Žermanic a přivaděče na Morávce. Tak to ten život vede, že se osudy lidí setkávají a člověk nikdy neví, když se s někým rozchází, kde se s ním zase potká.“

CHLAPECTVÍ

Chlapectví začíná prvními povinnostmi, které doléhají na každé dítě, a nejzákladnější dětskou povinností je vstup na obecnou školu. Vzpomínky na toto období, které silně formuje každého člověka, si pozdější významný vodohospodář uchoval v neobyčejné přesnosti. Kdykoli později vzal do rukou svá někdejší vysvědčení z obecné školy (jak se za jeho času říkalo „školní zprávy“), vyvolávalo to v něm dávno zasuté vjemy. S dojetím vždy zkoumal kaligraficky dokonalý tatínkův podpis, jímž musela hlava rodiny na konci školního roku povinně potvrdit, že vzala na vědomí stupeň hodnocení svého potomka.

„Je to podpis, který by mohl patřit renezančnímu velmožovi, a přece tak demokraticky prostý. Vidím před sebou vždy stejný obraz člověka esteticky citícího, bohatého citem, milujícího krásu a pravdu, rozhodnutého s určitou nonšalancí k vnějšmu projevu v maličkostech, důsledného a přesného. Řekl by to každý grafolog, kdyby jeho překrásné písmo viděl. Přitom se tatínek učil psát v obecné škole ještě husím brkem. Často mi vyprávěl o velmi náročném způsobu řezání těch per. Kdykoli pohlednu na tatínkův podpis, vidím před očima bytost neskonale důstojnou, která v životě z obyčejných poměrů vyrostla při svém talentu.“ Janův pozdější usilovný zájem o grafologii a rozbor písma pramenil možná z úcty k tatínkovu dokonalému písemnému projevu. Už jako dospělý muž si často o lidech dělal úsudek spíš podle způsobu psaní než podle jejich chování a mluvy.

Malý Jan začal do školy chodit 1.zářím 1909. Býval často nemocný, prý v důsledku „honění a uhřátí“. V první třídě chyběl dokonce úhrnem celé dva měsíce. „Oběť má maminka to se mnou měla se svými Priessnitzovými zábaly, pejřovými kořínky a protivnými kapkami dost těžké.“ Učil se dobře, ve školních zprávách se vyskytují jen výborné známky – jedničky a dvojky. Jedničku měl i z náboženství, ale když se k tabuli koncem třetí třídy postavil mladý bojovný klerikální páter Burk, zhoršila se Janova známka na dvojku.

„Vzpomínám si, že přišel koncem roku a z pěti hodin, co u nás měl, jsem asi třikrát byl za dveřmi – to byl opravdu velký trest. To všechno proto, že jsem nechtěl chodit do kostela a byl jsem v Sokole, kdežto on – zakladatel Orla v Židlochovicích – by nás rád viděl v Orlu. Ostatní kluci pak přece jen podléhali mému vlivu, a tak zůstával jeho nábor marný. Ještě dnes vidím jeho ruku, jak si jí pohlavkováním mé hlavy skanduje do taktu za každým slovem v ‚pedagogické‘ hrozbě: ‚...a kdybych tě měl kopistí do kostela honit každou neděli, tak tam chodit budeš! No, nechodil jsem, raději jsem se nechal tlouct, všeho do času.“

Ani na další učitele obecné školy nevzpomínal Jan vždy s příjemnými pocity. Jako dospělý muž si do poznámek zapsal: „Učitelem se stát, na to stačí kus papíru, avšak učitelem být, to je umění.“ Nepochybně měl pravdu. Ostatně ani dnes mnoho kantorů neobstojí v kritických očích svých žáků. Malý Jeník mohl navíc lidské kvality svých učitelů srovnávat s kvalitami rodičů. Pro kantory příliš porozumění neměl. „Byli to povětšinou lidé strozí, bez citu, suší, jen s maskou polovzdělanců. Jak byl tatínek oproti nim demokratický a přirozeně autoritativní! Ne ne, nebyli to vychovatelé, byli to jen školo-metní panáci. Nebyli schopni ohnout v sobě ten lineál a snížit se lidsky k žákovi.“

Obecná škola se nalézala ve staré budově, v níž byl i byt pana řídícího. V zimě do budovy profukovalo, ale ve třídách bylo přece jen tepleji než venku. Matka pana řídícího chodívala brzy ráno na rováky, takže pouštěla žáčky do školního průjezdu, aby se trochu ohřáli. Její syn – pan řídící – to ovšem nesměl vědět. Byl to zvláštní patron. Jednou zabavil jakémusi žákovi skleněnou čočku, s níž si při vyučování hrál. Bývalo zvykem, že zabavené předměty byly provinilcům po vyučování vráceny, ale pan řídící odbyl viníka, že čočku nevrátí, protože ji potřebuje pro svůj astronomický dalekohled, který si sestruje. Jistě to pedagogické příliš nebylo a žákům to samozřejmě neuniklo.

Jan si nemohl nejvyššího ze svých kantorů vážit ani po jiné příhodě, která byla pro vztah pana řídícího k žákům a k lidem ve městě charakteristická. „Tatínek byl prvním majitelem gramofonu v Židlochovicích. Byla to nákladná věc, která se dala složit do cestovního kufru, v němž bylo dost místa i pro asi 50 desek Carusa, Destinové, Karla Buriana a dalších pěvců. Pan řídící gramofon na tatínkovi vyškemral s odůvodněním, že jej předvede žákům ve škole. Nemínil jej však vrátit. Když tatínek asi po dvou letech připomněl kantorovi jeho dluh, byly všechny desky s áriemi vydřené k nepotřebě. V kufru bylo jen několik jehel a panu řídícímu bylo líto utrácet za nové.“

Ze všech kantorů vzpomínal Jan v dobrém vlastně jen na učitele Melichara, který ho učil v první třídě. Byl to milý, skutečně obětavý pedagog a hudební nadšenec. Jinak se chlapec s obecnou školou a jejími učiteli rozloučil s lehkým srdcem a nikdy se mu po nich nestýskalo. Židlochovická obecná škola byla pravděpodobně typickým výchovným ústavem konce mocnářství, bez velkého ohledu k žákům a bez potřebného ducha, který by svědčil o přiměřené vzdělanosti kantorů. Ani na spolužáky z obecné školy si Jan později příliš nevzpomínal. Neuzavřel s nimi žádná pevná přátelství, ačkoli kdykoli je potkal, měli o čem hovořit. S jedním spolužákem z obecné školy však měl mít velké patálie.

„O mnoho, mnoho let později mne vyhledal spolužák Bartík, nabízel mi nějaké knihy, které jsem koupil, a po čase přišel znovu, že hledá zaměstnání a že by mu práce u mě vyhovovala. Udělal jsem z něho předáka, a když jsem viděl, že umí jednat s lidmi a dovede práci řídit, dokonce partáka. Skončilo to však mou ostudou. Bartík byl totiž jediným zaměstnancem, s kterým jsem si tykal, a on toho, jak jsem zjistil, zneužíval. Kromě toho svedl hezkou, mladou dcerku jistého poctivého a pracovitěho dlužníka Šiguta, opravdu poctivého člověka, kterého Němci utrápili v Osvětimi. Netušil jsem, že si můj ‚kamarád‘ Bartík začal vypůjčovat od spoluzaměstnanců peníze a nevracel je. Dost dlouho jsem o těchto věcech nic nevěděl, protože se mi

lidé ostýchali něco povídat na člověka, s nímž jsem si tykal a občas na stavbě setrval v delším hovoru. Až se mi kdosi odvážil povědět něco o té dcerce, která čekala rodinu, a Bartík byl ženatý. Vyhodil jsem ho jemně, ale na hodinu. Nikdy jsem už o něm neslyšel, ale krajanská ostuda mi zůstala. Měl jsem vždy pro krajany slabost. Bartíkův otec byl pilníkář a tuze spořádaný člověk a to tedy jablko padlo daleko od oteckého stromu.“

TATÍNEK ZEMŘEL

Léto roku 1912 bylo smutné. Počátkem července náhle onemocněl Janův tatínek. Malý chlapec nikdy nezapomene na zvláštní noc s rozžatými světly v pokoji a na ruch, v němž se maminka nezvykle živě pohybovala kolem tatínkova lože. Druhého dne zavolali z Brna primáře Vanýska, známého odborníka, ale léky, které pan profesor předepsal, chorému nijak nepomohly. Dům ztichl, kamsi do kouta zalezl i pejsek Trik. Odpoledne se profesor Vanýsek s frajerským žirardákem na hlavě a s bambusovou hůlkou v ruce odporoučel a rodina zůstala s nemocným sama. Děti měly zákaz vstoupit do pokoje, kde ležel tatínek, ale malý Jan nařízení porušil. S ostychem zůstal stát uprostřed místnosti a k loži nemocného se odvážil přistoupit až poté, co mu tatínek pokynul zesláblou rukou. Zaslechl tichý povzdech: „Janečku, Janečku...“ Byla to poslední slova, která chlapec z otcových úst slyšel.

V té chvíli jako by se všechno sesulo. U tatínkovy postele ještě ležel na nočním stolku dopis s pozváním, aby jako zástupce obce oficiálně uvítal v židlochovickém okrese tehdejšího vídeňského ministra veřejných prací Trnku, a vedle obálky trůnilo na popelníku nedokouřené viržinko, odložené tatínkem před spaním. Už nikdy malý Jan neucítí typický tabákový odér, který celým domem provázel tatínkovy kroky. Všechno se zdálo být jako dřív, ale svět jako by se zastavil. Na dny, které následovaly, nebylo možné zapomenout.

*Úmrtí oznámení
oznámení otce Jana
Čermáka z roku 1912*

„Pohřeb byl slavný, jen což! Všechny ty korporace a spolky, od Sokolů přes hasiče a toho lidu! Tatínka pohřbíval pan farář Tomáš Šilinger, říšský a zemský poslanec a dobrý jeho přítel, se všemi kněžími. Jen pes Trik neuhlídán se vloudil za obřadu k rakvi a nebyl k odvolání. Bylo to dojemné i trapné porušení pietního klidu. Celé noci, co tatínek ležel v domě, Trik vyl a po pohřbu zmizel, jedni říkali, že ho viděli na hřbitově, jiní že v kopcích. Ztratil se.“

Příčina náhlé smrti významného občana Židlochovic JUDr. Jana Čermáka byla v obci dlouho probírána. Řada lidí zastávala názor, že si pan Čermák bral na sebe víc, než unesl. Nikdo nechtěl věřit, že takový robusní muž, který kromě revmatismu nikdy nezastonal, a jehož otec se dožil 93 let v naprosté čipernosti, mohl tak rázně sejít ze světa. Vždyť zemřel pouhých dvanáct hodin poté, co se objevily první příznaky nemoci. Říkalo se, že ho schvátla rozedma a prasknutí plic. Na úmrtním listě byla oficiálně zaznamenána diagnóza „pneumotorax“ s poznámkou „náhle zemřel“. Všichni ale dobře věděli, že se smrtí pana Čermáka nejspíš souvisela skutečnost, že byl velmi silný kuřák viržinek.

„Vzduch v jídelně býval celý namodralý voňavým kouřem. Vykouřil denně 10 až 20 kusů. Pamatuji si, že jsem ho několikrát přistihl, jak maličko zvrací, a tehdy si zajišťoval mou mlčenlivost: ‚Mamince ani slovo!‘. Nikdy jsem nepotkal tak náruživého kuřáka viržinek a přitom pijáka vína, denně řádově v litrech. Musel být div, aby tuto setrvalou zátěž organismu vydržel bez úrazu. Na lékaře mnoho nedal, říkal jim ‚flastšmýří‘. Maminka proto měla s ním v tomto ohledu těžkou práci. Jeho den začínal viržinkou a také viržinkou končil. Kouřil při čtení, při chůzi, ba někdy i při jídle, kouřil celý den.“

Uvažovalo se také, zda léky, které předepsal profesor Vanýsek, nebyly pro nemocného „příliš silné“. Nesprávná medikace možná opravdu mohla být příčinou, že neblahý vývoj byl příliš rychlý. Jeníkův strýc Šlachta se dokonce při každé zmínce o údajně ledabylé lékařské pomoci profesora Vanýska rozčilil. Po pohřbu prohlédl recept a prohlásil, že to byla vražda, předepsat tak silné dávky bez pečlivého vyšetření srdce. Chtěl záležitost předat lékařské komoře, ale paní Čermáková prohlásila: „Co je pryč, je pryč,“ a recept zničila.

Rodině nastaly krušné časy. Čas se pomalu vlekl a bylo smutno, zvláště na podzim a v zimě. „Nebylo už návštěv, ani večerních besed, ani konečně toho viržinkového oděru, na který nebylo možné zapomenout. Maminka sedávala večer u klavíru a po mnoha letech se dávala znovu do hraní. Šlo to ovšem hůře než dřív, takt nebyl přesný, ani prstoklad, ale noty byly zakoupeny ještě tatínkem a maminka neuhýbala obtížnosti a houževnatě zkoušela, až se akord povedl. Zněl ovšem poněkud hluše. Ještě dnes, když náhodou zaslechnu některou z tehdy hraných skladeb, ocitám se znovu v těch smutných chlapeckých letech, kdy mně bývalo maminky líto, zvláště když hudba ustala a našel jsem ji v slzách.“ Nesmíme zapomínat, že na rozbolavělou náladu v rodině měly vliv i tragické události, kterými žila Evropa a svět. Byla přece válka, na frontách umírali lidé a ozvěna smrti doléhala i do ulic zapadlého moravského městečka. Válka nikoho nešetřila.

SVĚTVODY

Bylo symbolické, že stavitel Jan Čermák spatřil světlo světa na samém prahu 20. století, v době, kdy v srdci Evropy začínala zlatá éra budování přehrad. Tehdy se česká veřejnost začala poprvé dovídat o stavbách, jejichž účelem bylo moderními prostředky zkrotit vodní živel. Je ovšem pravda, že historie vodních děl sahá mnohem hlouběji než na začátek 20. století. Vždyť lidé se s vodou setkávali po staletí jako s životní potřebou, jako se základním prvkem prostředí, v němž žili, a samozřejmě i jako s nezkrotným živlem. Věděli, že břehy a prostředí v bezprostřední blízkosti řek, říček a potoků je třeba uměle upravovat, aby voda nepřinášela lidem obtíže a dokonce smrt.

Odpovědět na otázku kolik je vlastně přehrad na území Čech, Moravy a Slezska není tak snadné, jak by se na první pohled zdálo. Pokud zahrneme všechny nádrže – rybníky, požární, zemědělské, průmyslové, záchytné, lesní, rekreační, okrasné – přiblížíme se počtu 25 000. Ve statistice Světového soupisu přehrad jich je uvedeno 120. Ale co to vlastně přehrada je?

Vodohospodáři důsledně rozlišují nádrž jako prostor, v němž je možno nadržet vodu pro její pozdější využití nebo zachytit přívalovou vlnu v době povodně, aby dále po toku neškodila, a přehradu jako stavbu, která vytvoření umělé nádrže umožnila. Bez přehradní hráze nemůže samozřejmě vodní nádrž existovat a veřejnost, zejména média, přijala pojem přehrada jako označení celého vodního díla.

Asi 30 km jižně od Káhiry je dodnes zachováno těleso hráze vytvářející velkou vodní nádrž z doby asi 3 000 let př.n.l. – jsou to zbytky pravděpodobně nejstarší přehrad na světě. Jméno jejího stavitele není známo, stejně jako jména stavitelů egyptských pyramid. Zato jména nejstarších stavitelů českých vodních děl známa jsou. Vždyť už žáci základních škol se učí o Jakubovi Krčínovi z Jelčan a Sedlčan nebo o Vilémovi z Pernštejna, mecenáších a projektantech nejstarších jihočeských rybníků ze 16. století. Hráz Máchova jezera, o níž rádi hovoříme jako o první umělé přehradě na českém území, byla na Robečském potoce u Doks vztyčena už ve století třináctém – v roce 1272.

Odborná literatura dnes ovšem Máchovo jezero nepovažuje za jezero, nýbrž za rybník. To nás mrzet nemusí, zato zalitujeme, že vlastně nevíme, kdo vyprojektoval 10 metrů vysokou a 209 metrů dlouhou hráz. Odborníci vyzkoumali, že kdysi se v místech této vodní nádrže nacházela rozsáhlá rašelinistě vyplňující prohlubeň po ustupujícím ledovci. A historikové dodali informaci, že se ve 14. století o rozšíření Máchova jezera (tehdy nazývaného Velký rybník) zasloužil Karel IV.

Zlatým věkem českého rybníkářství bylo 17. století. Umělé vodní stavby tehdy sloužily hlavně k chovu ryb. V době vrcholného rozvoje existovalo na území Čech, Moravy a Slezska 75 000 rybníků, tedy zhruba třikrát více než v současnosti. Pokud bychom se ale důsledně drželi definice přehrad, na níž se shodli odborníci, pak asi výstavba hrází vytvářejících nádrže pro intenzivní chov ryb do ní nepatří. Avšak v oblasti již-

ních Čech, tak typické pro chov kaprů, se nachází prastará uměle vybudovaná vodní nádrž, kterou za přehradu považovat lze. Jde o nádrž Jordán v Táboře z roku 1492 s hrází vysokou téměř 20 metrů. I po více než půl tisíciletí slouží Jordán jako zdroj zásobování města vodou, a nejde tedy primárně o rybochovnou nádrž. Škoda, že ani u tohoto unikátního středověkého vodního díla neznáme jméno autora.

Ke zcela jiným účelům než k chovu ryb sloužily vodní nádrže budované v oblastech, v nichž se intenzivně rozvíjela hornická činnost. V některých lokalitách, například na Kutnohorsku, kde se těžilo stříbro, nejsou dostatečně vodnaté řeky a zejména v suchých obdobích zde chyběla voda potřebná k pohonu důlních strojů. A tak kousek nad Kutnou Horou byla na říčce Vrchlici postavena hráz relativně velkého rybníka. Dnes je lidským očím skryta, protože se nachází pod hladinou nádrže postavené v roce 1850. Akumulační důlní nádrž ostatně nepřezila první polovinu 15. století. Traduje se, že hráz kutnohorského rybníka záměrně protrhli husité, když tudy táhli k Malešovu, kde se odehrála jedna z významných Žižkových bitev.

Budování vodních nádrží určených k průmyslovým účelům vyvrcholilo v 18. a 19. století. Nově zakládané továrny žíznily po vodě, neboť se rozvíjelo zpracování rud a železářství. K těmto účelům však nebylo nutné stavět příliš vysoké hráze a umělé vodní nádrže se nevyznačovaly příliš velkou plochou. Dnes tato vodní díla (můžeme-li je vůbec nazvat přehradami) většinou zanikla, nebo se z nich staly běžné rybníky. Výjimkou jsou nádrže Láz a Pilská na Příbramsku. Je třeba dodat, že šlo často o důmyslné soustavy propojené desítkami kilometrů přivaděčů a struh.

Teprve na přelomu 19. a 20. století se objevují nové podněty vedoucí k budování vodních děl, nádrží a přehrad. Města se zvětšovala, přibývalo obyvatel a bylo třeba zajistit jim dostatek vody. Další důraznou motivací se staly velké povodně ohrožující lidskou populaci na březích řek. Byly nacházeny i jiné důvody k tomu, aby byly spoutávány vody českých řek. K docela kuriózním patřil ten, jenž se stal záminkou ke stavbě naší nejstarší zděné přehrady na Kamenném potoce u Mariánských Lázní.

Jak se uvádí v knize V. Broži a kol., první návrh ke stavbě přehrady podal už roku 1883 mariánskolázeňský radní Wenzel Lerchel pro vysoké nároky na vodu zejména v lázeňské sezóně, kdy se počet obyvatel lázní zvyšoval až pětinasobně a podzemní zdroje nebyly schopny zatížení unést. Již v roce 1884 navrhl profesor Harlacher z pražské techniky výstavbu zděné tížné přehrady o výšce 16,5 m a délce 150 m. Při řešení nádrže vycházel z potřeby 150 litrů na osobu a den, ale již v roce 1887 ani toto nestačilo. Proto vypracoval Fridrich Zickler nový projekt na zděnou hráz výšky 20 m, šířky v koruně 3,65 m a v základech 9,55 m. Konečné parametry vodního díla se od těchto údajů liší jen málo. Katastrofální povodeň v roce 1890 na řece Teplé v Karlových Varech však stavbu přehrady oddálila. Vznikly totiž obavy, že by se mohla hráz protrhnout. Městská rada se musela potýkat s nejrůznějšími výhradami, ale nakonec se s budováním přes značný odpor opozice započalo. Celkový náklad stavby činil 320 000 korun a dílo bylo dokončeno v roce 1896.

Citujme z publikace prof. Vojtěcha Broži *Přehrady Čech, Moravy a Slezska*: „Na tehdejší poměry se jednalo o značně smělou stavbu. Hráz byla zděná s poloměrem